

Máná ja bearraša ollislaš dili guorahallan

Ámmátolbmuide, geat barget vuollel 6-jahkásaš mánáiguin ja bearrašiiguin

Máná ja bearraša ollislaš dili guorahallan veahkeha dovdat dagaldagaid, mat čuhcet máná ja bearraša buoredillái. Dan bokte sáhtta čielggadit, leago mánás dahje bearrašis dárbu oažžut doarjaga sihke makkár doarjaga sii dárbbasit, ja lágidit dan sidjiide. Gii beare sode-suorggi ámmátolmmoš sáhtta álggahit guorahallama.

Guorahallamis ordnejit ságastallama, mas máná ja bearaš besset vástidit gažaldagaide ja gieđahallat áššiid njálmmálaččat. Juos árrabajasgeassinbargi jearahallo, son vástida iežas gažaldagaide čálalaččat. Ságastallama čoahkkáigeassu gieđahallo ovtta bearrašiin ja rávvehaga dearvasvuodadivššáriin dahje mánggaámmátlaš bargjoavkkuin.

Jearahallanskovis leat valjis gažaldagat, iige deaivadeamis leat ulbmil gieđahallat daid visot. Ámmátolmmoš baicce vállje skovis máná ja bearraša dillái heivvolaš gažaldagaid, ja čállá daid vuodul áššái gullevaš merkejumiid. Jearahallanskovvi sáhtta geavahuvvot mángga iešguđet oktavuodas ja deaivadeamis.

Jearahallanskovis leat guokte oasi:

1. oassi “Doarjaga dárbbu čielggadeapmi (gii beare sode-suorggi ámmátolmmoš sáhtta ávkinatnit skovi gažaldagaid bearraša ollislaš dili guorahallamis)”
2. oassi “Ovdadieđuid čoaggin dutkamušárvoštallama várás (dearvasvuodafuolahusa ámmátolmmoš)”

1. Doarjaga dárbbu čielggadeapmi (gii beare sode-ámmátolmmoš)

- Dili govvádus (čilgejuvvo, manin leat čađaheamen dárkilut ollislaš dili guorahallama)
- Dálá dili govvádus
 - » Ollislaš dilli
 - » Vánhenvuohta
 - » Ruovttu njuolggadusat, ráját ja jándorritma
 - » Árrabajasgeassin
 - » Asttuáigi ja skibir- ja bearašgaskavuodát
 - » Ruovttu ja árrabajasgeassima ovtta bargu
- Árrabajasgeassima govvádus máná/nuora dilis
 - » Ollislaš dilli
 - » Doarjaga dárbu ja doarjjadoaimmat
- Joatkkaplána
- Miedáhus
- Guorahallama leat leamašan čađaheamen (namma ja ámmátnameahttu)

2. Ovdadieđuid čoaggin dutkamušárvoštallama várás (dearvasvuodafuolahusa ámmátolmmoš)

- Oktavuohtadieđut
- Bearraša árgabeaieallin
- Máná doaibmannávccaid dálá dilli
- Máná dearvasvuoda dálá dilli
- Ovdal?
- Lagaš fulkkiid buohcuvuođat ja ahtanuššamii laktaseaddji hástalusat
- Guorahallama leat leamašan čađaheamen (namma ja ámmátnameahttu)

Doarjaga dárbbu čielggadeapmi (rávvehaga dearvvasvuodadivššár)

OLLISLAŠ DILLI

- Dálá dili oanehaš govvádus (manin mii leat dál dás)
- Muital fuola/dili birra, man dihte lehket dál čielggadeamen ášši (govvit fuola/dili ja man guhká lea bistán sihke čilge manin jurddašat ahte dan galgá čielggadit)
- Mii lea fuola lassin du/din ovddimuš dovdu dán dilis ja manin?
- Makkár doarjaga sávabehtet mánnái/bearrašii ja manin?

DÁLÁ DILLI

Ollislaš dili čielggadeapmi

- Geainna mánná orru?
- Geat máná bearrašii gullet?
- Bearraša ruovttugiella
 - » suoma- » ruota-
 - » dávvisáme- » eaŋgalasgiella
 - » anáraš- » eará, mii?
 - » nuortalaš-
- Mat eará gielat/suopmanat bearrašis hállojit (máŋggagielatvuohta)?
 - » suoma- » ruota-
 - » davvisáme- » eaŋgalasgiella
 - » anáraš- » eará, mii?
 - » nuortalaš- » suopman, mii?
- Makkár beaiveritma din bearrašis lea, ja mo boradeapmi, oadđin ja lihkadeapmi lihkosmuvvet?
- Makkár geavadagat din bearrašis leat šearbmaáiggi hárrái? Makkár njuolggadusat dasa laktásit? Mo čuovvubehtet dan, maid mánná geahččá sosiála medias?
- Mo sihkarastibehtet ahte mánát ja vanhemat besset vuoŋŋastit ja áhpáiduvvat doarvái?
- Mo din bearaš ovtastallá?
- Makkár ságastallanoktavuohta mánás ja vanhemiin lea? Muitalago mánná iežas jurdagiid, fuolaid ja morrašiid birra?
- Mat leat din bearraša givrodagat? Nabai máná givrodagat?
- Makkár nuppástusat din árgabeaieallimis leat dáhpáhuvvan, mat sáhttet čuohcat mánnái?
- Makkár doarjaga din bearaš dárbbša aiddo dál?
- Makkár bálvalusaiguin sávabehtet dahkkot ovtasbarggu din bearraša áššiid olis?
- Makkár dutkamušat mánnái leat dahkkon (psykologa, hállanterapiija, doaibmanterapiija)?
- Man veardde doai vanhenguovttos geavaheahkki alkohola dahje eará gárrenávdnasiid vahkus?
 - » Geavahitgo máná vieljat ja oappát dahje ádját ja áhkut gárrenávdnasiid?
 - Mo dat oidno din bearraša árgabeaieallimis?

Vánhenvuohta

- Mo birget/birgebeahtti vanhema rollas ja makkár ollislaš veadju dus/dudnos lea?
» FUOM! Muite dárbbu mielde fállat bagaduvvon iešdivššu ja láides dárbbu mielde eará bálvalusaide
- Makkár doarjaga dárbbášat/dárbbášeahkki vanhenvuhtii?
- Makkár doarjaga juo oaččot/oažžubeahkki vanhenvuhtii?

Ruovttu njuolggadusat, ráját ja jándorritma

- Mo din bearraša borranbottut ollašuvvet, ja makkár geavadagat daidda laktásit? Borrágo mánná jeavddalaččat? Laktásitgo boradeapmái fuolat?
- Makkár eahketrutiinnat mánás leat ja mo ráhkkanehket nohkkat? Oadđágo mánná doarvái? Mánnágo nohkkat áiggi? Riidalehketgo nohkanáiggiid birra? Mo lihkan lihkosmuvvá?
- Mo árgabeaidoaimmat lihkosmuvvet? Mo govdivččet máná doaibmannávccaid (psyhkalaš, fysalaš, sosiála, kognitiiva)?
- Leatgo/leahkkigo fuomášan birasguovdasaš erohusaid máná doaibmannávccain (ee. ruoktu, sadjásašfuolahusa ovtadat, skuvla, áiggeájit)? Mo dat vuhttojit?

Árrabajásgeassin

- Makkár dilli máná beaivedivššus lea du/dudno mielas?
- Makkár mielain mánná vuolga iđdes dikšui?
- Makkár mielain son máhccá ruoktot?
- Leatgo mánás skihpárat divššus?

Asttuáigi ja skibir- ja bearašgaskavuodát

- Maid mánná buđalda asttuáiggi? Laktásitgo dasa fuolat?
- Leatgo mánás dearvvas skibir- ja fuolkegaskavuodát?
- Dovddatgo máná skihpáriid ja sin vanhemiid?
- Maid buđaldekhet ovtas mánáin asttuáiggi?
- Makkár asttuáigái laktáseaddji njuolggadusat mánás leat?

Ruovttu ja árrabajásgeassima ovtasbargu

- Maid jurddašeahkki oktavuodadoallama birra árrabajásgeassinovttadagain ja sávvabeahkkigo dasa rievdadusaide?
- Mo árrabajásgeassimis leat váldán vuhtii dárbbuid, mat mánás vejolaččat leat doarjaga dáfus?
- Orrugo ahte livčče dárbu beassat ságastallat ja guorahallat máná bajásgeassima ovtas árrabajásgeassima ovtadagain?

ÁRRABAJÁSGEASSIMA GOVVÁDUS MÁNÁ DILI BIRRA

Ollislaš dili

- Dálá dili oanehaš govvádus (manin lehket dál dás)
- Mital fuola/dáhpáhusa birra, man dihte lehket dál čielggadeamen ášši (govvit fuola/dili ja man guhká lea bistán sihke čilge manin jurddašat ahte dan galgá čielggadit)

Skibirgaskavuodát ja stoahkan

- Leatgo mánás beaivedivššus skihpárat?
» Laktásitgo dasa hástalusat?
- Mo sirdáseamit lihkosmuvvet beaivedivššu doaimmaid olis?
- Nagodago stoahkat iehčanasat? Nabai ovttas eará mánáiguin?
- Mat leat máná mielamielstohkosat?

Doarjaga dárbu ja doarjjadoaimmat

- Leago mánná šaddan ja ahtanuššan vuordámušaid mielde? Juos ii, mo dat vuhtto?
- Makkár árrabajásgeassinjoavkkus mánná lea ja makkár resurssat doppe leat bargiid dáfus?
- Mital máná givrodagaid ja doaibmannávccaid sihke hástalusaid ja váigatvuodaid birra
- Govvit makkár doarjaga mánná dárbbáša, sihke mo dáid dárbbuid leat čielggadan
- Makkár doarjjadoaimmaid leat bidjan johtui ja man guhká dat leat leamašan anus?
- Makkár doarjaga vanhemat ožžot?

Joatkkaplána

- Ságastallama čoahkkáigeassu, doaibmaplána dás duohko (gii bargá ja maid, mo čuovvut dili?)

Guorahallamis leamašan mielde (namma ja ámmátnameahus)

Ovdadieđuid čoaggin dutkamušárvoštallamiid várás (dearvvasvuodáfuolahusa ámmátolmmoš)

FUOM! Áššái gullevaš lobit jerrojuvvojit ovdal guorahallama

OKTAVUOHTADIEĐUT

Bearraša oktavuohtadieđut

- Máná namma ja personovddaldat, čujuhus, poastanummir ja -doaibmabáiki
- Fuolaheaddji 1 namma ja personovddaldat, tlf nr, šleađgapoastačujuhus, čujuhus, poastanummir ja -doaibmabáiki (juos eará go mánás), ámmát
 - » bargodilli (barggus, bargguheapme, oasseáiggebarggus; beaivebargu, vuorrobargu, oassebeaivebargu jed.)
- Fuolaheaddji 2 namma ja personovddaldat, tlf nr, šleađgapoastačujuhus, čujuhus, poastanummir ja -doaibmabáiki (juos eará go mánás), ámmát
 - » bargodilli (barggus, bargguheapme, oasseáiggebarggus; beaivebargu, vuorrobargu, oassebeaivebargu jed.)
- Bearašdilli
 - » rabaslihttu
 - » náittoslihttu
 - » earránan (goas?)
 - » ođđabearaš (goappás ja geat dasa gullet, namat ja riegádanjagit?)
 - » sadjásašbearaš
 - » eará, mii?
- Fuolaheaddjivuolta
 - » oktasášfuolaheapmi (goabbá lea lagašvánhen/gáiddusvánhen, deaivadanordnede- amit, leago gáiddusvánhen addán lobi deaivademiide/dutkamušaide?)
 - » oktofuolaheaddji (goabbá?)
 - » gii nu eará fuolaheaddjin, gii (namma ja oktavuohtadieđut)?
- Oappát ja vieljat (namat ja riegádanjagit)
- Earát, geat orrot ovttaš bearrašiin (viellja- ja oabbábealit, eará ollesolbmot jnav.)
- Leago bearraša olmmošmearri rievdan? Mo ja goas?
- Juos mánna orru vuorrolágaid guktuid vanhemiid luhtte, mo dat ollašuhthto?

Árrabajásgeassima oktavuohtadieđut

- Beaivedikšunbáikki namma
- Árrabajásgeassinovttadaga ovddasteaddji namma, tlf nr ja šleađgapoastačujuhus

Eará ámmátolbmot, geat leat dahkamušas bearrašiin

- Ámmátmahus ja oktavuohtadieđut

DUOGÁŠDIEĐUT

Bearraša árgabeaieallin

- Leago din bearaš vásihan stuorra eallinnuppástusaid ja/dahje lehketgo gártan fárret?
 - » Makkár nuppástusat ja goas?
- Makkár fierpmádagat ja doarjjafierpmádagat din bearrašis leat?
 - » Geat dáid fierpmádagaide gullet?
- Govvit din bearraša árgabeaieallima ja oktasaš doaimmaid
- Govvit din bearraša doaibmannávccaid ja givrodagaid
- Man ollu mánás ja vanhemiš/vánhemiin lea guovttágaskasaš áigi dahje din bearrašis oktasaš áigi vahkus?
- Maid bálvalusaid din mánná ja bearaš leat geavahan dahje geavahit dál?
- Gártabehtetgo ballat din bearrašis vuoinjlaš ja/dahje fysalaš veahkaválddis? Mital lasi.
- Man veardde doai vanhenguovttos geavaheahkki alkohola dahje eará gárrenávdnasiid vahkus?
 - » Geavahitgo máná oappát ja vieljat dahje áhkut ja ádját gárrenávdnasiid?
- Mo doai vanhenguovttos veadjibeahhti?
- Dárbbasago din bearaš doarjaga?
 - » Lehketgo juo ožžon man nu lágan doarjaga?
- Juos vanhemat leaba earránan / eaba gulahala gaskaneaskka
 - » Man oktilaš/ruossalas bajásgeassingeavadahtat dudnos leat?

Máná doaibmannávccaid dálá dilli

- Makkár givrodagat mánás leat ja makkár áššit veahkehit su birget árgabeaieallimis?
 - » Mas dieđát ahte dat leat namalassii givrodagat?
- Mas mánná lea beroštuvvan ja maid son liiko buđaldit asttuáiggis?
- Mo mánná birge čuovvovaš beaivválaš doaimmain:
 - » nohkkan ja lihkkan (jándorritma, nohkkanáigi, nohkkan, nagirkvalitehta, skuhrran, lihkkanáigi jnav.)
 - » iđit- ja eahketdoaimmat (eahketbihtá, bániid geallan, basadeapmi, lihkkan, sengii ráfon jnav.)
 - » gárvodeapmi
 - » hygieniija/hivssedoaimmat
 - » borran/boradeapmi
 - » iežas biergasiid áittardeapmi
 - » áiggi čuovvun
 - » ruovttu olggobealde johtin ja áššiid dikšun
 - » ruvttoáigi, lihkosmuvvágo speallama botken; vahátlaš sisdoallu, spealuid ahkeráját (juos speallá)
 - » psyhkalaš symptomat: miellaláhkái ja láhttemii laktáseaddji áššit, dovdduid hálldašeapmi
 - » sosiála dáiddut, ovtastallan ja skihpárat: leatgo skihpárat, loaktágo buorebut okto vai ovtas, nuppiid vuhtii váldin, vanhema ja máná gaskavuohta, gaskavuođat vieljaiguin ja oappáiguin, eará bearrašii mearkkašahtti olmmošgaskavuođat
 - » eará negatiiva eallinvásáhusat:
 - » vásihan ieš dahje oaidnán bearašveahkaválddi
 - » givssideapmi
 - » healbadeapmi
 - » vealaheapmi

Máná dálá dearvvasvuodadilli

- Leago mánás juoga nu buohcuvuohta, lámisvuohta, dálkkas dahje mii nu eará mii čuohtá su dearvvasvuhtii ja/dahje doaibmannávccaide? Mii, ja mo dat váikkuha máná doaibmannávccaide?
- Gullu
- Oaidnu
- Leago máná eallimis dáhpáhuvvan mii nu, mii lasiha streassa (eallinnuppástusat, givssi-deapmi, massimat, vánhemiid earráneapmi, eará traumáhtalaš dáhpáhusat, vealaheapmi jnav.)? Mii, ja mo dat čuohtá mánnái ja su láhttemii?

Árra muttut

- Muitat áhpehisvuoda ja riegádahttima birra (áhpehisvuoda bistu, komplikašuvnnat, dálkasat, duhpáhastin ja gárrenávdnasiid geavaheapmi, lunddolaš riegádahttin vai čuohtaduvvuigo, deaddu ja guhkkodat, máná veadju, eará?)
- Govvit vávvááiggi (oaddinritma, borran, kontávta váldin, eará?)
- Govvit máná motorihkalaš ahtanuššama (njoammun, beahkin, čuožžileapmi, vázzileapmi; fiinnamotorihkka nappo giehtadáiddut; sihkkelastin, čuoigan; eará?)
- Govvit máná gielalaš ahtanuššama (vuosttaš sánit ja cealkagat, hállama ipmirdeapmi, jietnadanválttisvuodát; eará?)
- Govvit máná buohcama ja čađahuvvon dutkamušaid (man dávjá buozai ja makkár dávddaid, dáhpedorpmat ja man dávjá, čađahuvvon doaibmabijut/dutkamušat, dálkasat, terapiijat / psykologa dutkamušat, bearašrávvehaga áššehasvuohta jnav.)
- Leatgo mánnán leamašan hivessegis fitnamii laktáseaddji váttisvuodát (omd cissadeapmi ja durddideapmi)?
- Govvit máná áicuhearkivuoda (jienat, fysalaš kontákta, hájat, smáhkat, lihkestagat jnav.)
- Govvit máná psyhkalaš ahtanuššama (máná luondu ja temperameanta, miellaláhki)
- Govvit máná stohkosiid (maid stoahká, okto vai ovtas, duhkorasat, miellagovvadás, neaktin, beroštumit jnav.)
- Govvit máná beaivválaš doaimmaid ja sirdásemiid (mo birge beaivválaš doaimmain, dego garvodeamis ja nuoladeamis, boradeamis, hivesetdoaimmain jnav. Mo sirdáseapmi lihkosmuvvá, omd. vuolgaleapmi, máhccan jnav.?)
- Árrabajásgeassin/beaivedikšu
 - » makkár árrabajásgeassinjoavkkus ja mii lea bargiid resursadilli?
 - » leago mánná šaddan ja ahtanuššan vuordamušaid mielde?
 - » árrabajásgeassima oaidnu máná givrodagain ja eará áššiin, mat veahkehit su birget, sihke váigatvuodain
 - » doarjaga dárbbut ja doarjjadoaimmat
 - » sosiálalaš dilit skuvllas (skihpárat, sirdáseamit, givssideapmi jnav.)
 - » miellaláhki ja psyhkalaš symptomat (ástešus, šlundivuota, iežas bávččagahttin jed.)

Lagaš soga buohcuvuođat ja ahtanuššamii laktáseaddji hástalusat

- Leago din bearrašis ja/dahje lagaš sogas gávnnahuvvon, ja geas
 - » gielalaš ahtanuššamii laktáseaddji váttisvuođat
 - » oahppanváttisvuođat
 - » lohkanváttisvuođat
 - » čieknjunváttisvuođat (iešvuohta dahje diagnosa)
 - » autisma
 - » miellaláhkái laktáseaddji váttisvuođat
 - » guoggomasrávssa buohcuvuođat
 - » váibmováttut (struktuurlaš váibmováttut / vearrás ritmaváttut juo nuorran)
 - » Eará, mii?
- Mánná riegádan koanstasagaheamis: Leatgo seala/seallaid skenkejeaddji(id) ja su/sudno lagaš soga buohcuvuođat ja ahtanuššamii laktáseaddji hástalusat čielggaduvvon?
 - » De leat, mii gávnnahuvvui?
 - » Eai leat

Guorahallamis leat leamašan mielde (namma ja ámmátnamahus)